

KISMET İÇİN RÜYAYA YATMAK: ALATA KOLOTİSİ HAKKINDA

A Tradition about Seeing the Future Partner in a Dream: The Alata Qolothy

Aslıhan HAZNEDAROĞLU*

ÖZ

Çalışmada alata kolotisi geleneği çeşitli yönleriyle konu edilmektedir. Alata kolotisi, Doğu Karadeniz'in özellikle Rize, Artvin, Trabzon ve Giresun bölgelerinde uygulana-gelen eski bir "rüyaya yatma" geleneğidir. Evlilik çağına gelen gençler alata kolotisi geleneğini uygulayarak gelecekteki eşlerini rüyalarında görmeyi umarlar. Bugün büyük ölçüde yaşlı kuşağın anılarına karışmış olan bu eski gelenek, halkın kader anlayışıyla yakından ilişkilidir ve kadın merkezli bir uygulama olarak sosyal yapı hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde halk kültüründe rüyanın önemi ve rüyaya yatma olgusu ile evlilik konulu rüyaya yatma uygulamaları hakkında genel bilgiler verilmiş ve Rize'deki uygulamalara dikkat çekilmiştir. İkinci bölümde alata kolotisi geleneği tanımlanarak uygulama örneklerine yer verilmiş, ayrıca alata kolotisinin "ana siftesi, yedi fahtiden odun çalmak, tek nikâhlı olmak" gibi temel motifleri halk kültürünün önemli öğeleri olarak incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde alata kolotisi dinî ve sosyal yönleriyle; bir inanç konusu ve istihare ile birleşen bir gelenek olarak ele alınmış, geleneğin bir sosyalleşme edimi ve kadın merkezli bir uygulama olması hususuna değinilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Karadeniz, halk kültürü, rüya, evlilik, istihare.

ABSTRACT

In the study, the tradition of alata qolothy is discussed in various aspects. The alata qolothy is an old tradition of about "dreaming", which is practiced especially in Rize, Artvin, Trabzon and Giresun regions of the Eastern Black Sea Region. Youngs of marriageable age practice the tradition of alata qolothy, hoping to see their future partner in their dreams. The ancient tradition, which has been forgotten today, is closely related to people's understanding of destiny and offers important clues about the social structure as a woman-centered practice. In the first part of the study, general information about the importance of dreams in folk culture, the phenomenon of dreaming and the practices of dreaming about marriage is given and attention is drawn to the practices in Rize. In the second part, the alata qolothy tradition is de-

* Doktora Öğrencisi. İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, İstanbul/Türkiye. E-posta: aslihankaragoz@duzce.edu.tr. ORCID: 0000-0002-0778-6101.

fined and its application examples are given, and the basic motifs of the alata qolothly such as ana sifesi (first child), stealing wood from the fence, being single-married” are examined as important elements of folk culture. In the last part of the study, the alata qolothly with its religious and social aspects; It has been handled as a matter of belief and a tradition united with istihare in İslam culture and it has been mentioned that the tradition is an act of socialization and a woman-centered practice.

Keywords: Black Sea, folk culture, dream, wedding, istihare.

Giriş

Rüya olgusu geçmişten günümüze insanların önemli bir ilgi kaynağı olmuştur. Günümüzde nörobiyoloji, psikoloji gibi farklı fen bilimlerinin ilgi sahasında olan ve kimyasal süreçlerle açıklanmaya çalışılan rüyaya, halk kültüründe bedensel bir olgu olmanın büsbütün dışında anlamlar yüklene-gelmiştir. Kültürün bir konusu olarak rüya, dünya ile bilinmeyen âlem arasında bir köprü ve olacıklardan haber veren bir işaret anlamına gelmektedir. Mitolojik düşüncenin iç dinamikleri bakımından, ruhlarla doğrudan bir ilişki gibi düşünülen uyku, anlamlar ve semboller âlemine dalmanın bir yolu olarak düşünülmüştür (Beydili, 2004: 585). Bilinç dışında gerçekleşen bir olgunun gaipten haber verici olarak görülmesi, gaibin yani bilinmeyenin kudretine olan inancın bir yansımasıdır.

Geleceği önceden bilmek insan için karşı konulmaz bir arzudur ve bu yüzden geleceğe dair bilgi verenlere ve gelecekte haber veren rüyalara büyük bir değer atfedilmiştir. Farsçada “peygamber”, İbranicede “nebi” kelimesinde görüldüğü gibi birçok dilde kutsal kişilikler için kullanılan kelimeler “haber verme” anlamıyla ilişkilidir. Kutsal kişilikler haber verici rüyalar gören ve rüya yorumlayan olağanüstü insanlardır. *Oğuz Kağan Destanı*'nda Oğuz'un rüyasını tabir eden ve ona yol gösteren (Ögel, 2003: 126) Uluğ Türk'ün “tüşimel” olarak belirtilmesi, rüyaya biçilen geleceği bildirme anlamına ışık tutmaktadır. Benzer bir şekilde *Altan Topçî*'de kağanın rüyasını yorumlamak “çok kıymetli, hikmetli kişi”nin işidir (Gülensoy, 2008: 37). Beydili Arapçadaki “vak'a” sözcüğünün Osmanlı ve Azerbaycan sahasında “rüya” anlamında kullanıldığından hareketle rüyanın “gerçekte baş veren olay” olarak değerlendirildiğini söyler (2004: 587). Bu ilişki, rüya ile gerçeklik arasındaki geçişkenlik düşüncesinin bir yansımasıdır.

Kişinin başına gelecekleri rüyada görebileceği inancı, rüya yorumunu önemli bir uzmanlık sahası haline getirmiştir. Tarih boyunca insanlar birtakım işaretlerden yola çıkarak rüyalardan anlam çıkarma, geleceklerini rüya-

dan çıkardıkları işaretlere göre yorumlama gayreti içinde olmuş, rüya yorumlarına dair önemli bir literatür ortaya koymuştur.

Rüyaların yorumlanmasında kullanılan eşleştirme ve sembollerin mitolojik kabullerden bir yansıma olduğu düşüncesi, psikomitolojinin önemli bir konusudur. Rüyalar bireyin ruhsal durumunu yansıttığı gibi toplumların eski düşünme biçimlerini de yansıtmaktadır. Renk, sayı ve nesnelerin eski inançlara uygun bir yorumu vardır. Dolayısıyla her rüya yorumunda ortak kültürün dili yeniden çözümlenmekte, ortak kültür ise toplumu oluşturan bireylerin rüyalarından beslenmektedir. Freud, rüyaları incelerken rüyalardaki bu sembolizmi, sembollerin psikolojik yapıdaki karşılıklarını ve ruhsal olaylarla olan ilişkisini de gündeme getirmiştir. Bu sebeple Otto Rank, rüya ve mit arasındaki yakın ilişkiyi odağa alan çalışmasında Freud'un rüya yorumlama tekniğinin, yönteminin ve hatta kısmen sonuçlarının mite uyarlanabileceğini söyler (2016: 13).

Rüya yorumlama kültürü, gelecekte haber veren rüya için özel işlemler uygulayarak uykuya yatma ile ilgili gelenekleri de içerir. Özel günlerde ve/veya mekânlarda, çeşitli işlemler sıra ile uygulanarak, belirli kurallara uyularak yatılan uykuya göre gelecek rüyadan özel işaretler beklenmektedir.

Bu çalışmada halk kültürü içinde rüyaya yatma uygulamalarına değinilecek, özel bir rüyaya yatma uygulaması olan alata kolotisi geleneği ele alınacaktır. Alata kolotisi geleneğini değerlendirmek için kullanılacak temel malzemeyi, sözlü kaynaklardan elde edilen bilgiler oluşturmaktadır. Alata kolotisi, evlilik çağına gelmiş gençlerin “kısmetlerini görmek” amacıyla yatacakları rüya için yaptıkları bir hazırlıktır. Koloti, bu hazırlıkta yapılan özel bir ekmeğin adıdır.

Çalışmada araştırma sahası Rize olarak sınırlandırılarak yarı yapılandırılmış derinlikli görüşme yöntemi uygulanmıştır. Kendisinden bilgi alınan kaynak kişilerin büyük bir çoğunluğu İkizdere'nin köy ve mahallelerinden, bir kısmı Çayeli ve Kalkandere ilçelerinden olup bu kişilerin bir kısmı halen Rize'de bir kısmı Rize dışında yaşamaktadır. Görüşmelerin çoğu doğal ortamda yüz yüze gerçekleşmiş,¹ birkaç kaynak kişiye ise telefon ile ulaşılmıştır. Çalışma için görüşülen kişiler içinde ayırt edici ve görece daha ayrıntılı bilgiler veren 14 kişi kaynak kişiler olarak alınmıştır. Kaynak kişiler alata kolotisi geleneğini yaşayarak öğrenmiş, bu uygulamanın içinde yer almış veya uygulamayı gözlemlemiş kişilerdir. Katılımcıların kendi deneyimleri, gelenekle

¹ Kaynak kişilerle yüz yüze yapılan görüşmelerin önemli bir kısmı Didem Ayça Karagöz tarafından yapılmıştır.

ilgili öyküleri özellikle sorgulanmış, katılımcıların duygu ve düşüncelerine, geleneği nasıl yorumladıklarına odaklanılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde halk kültüründe rüya ve rüyaya yatma olgusu hakkında genel bilgi verilmekte, sosyal yapıyla ilişkili olarak evlilik konulu rüya uygulamalarına ve Rize'deki uygulamalara değinilmektedir. İkinci bölüm, alata kolotisinin tanımlandığı ve icrasının farklı yönleriyle tarif edildiği bölümdür. Bu bölümde ayrıca geleneğin “ana siftesi, yedi kapı, odun çalmak” gibi unsurları halk kültürünün önemli göstergeleri olarak ele alınmaktadır. Son bölümde alata kolotisi dinî ve toplumsal yönleriyle, öncelikle bir inanç konusu olarak ele alınmakta; geleneğin temel motifleri İslâmî bir uygulama olan istihare ile karşılaştırılmakta ve iki uygulamanın birleştiği ve ayrıldığı noktalar sorgulanmaktadır. Geleneğin sosyalleşme edimi olarak taşıdığı değer ve kadın merkezli bir uygulama oluşu da son bölümde ele alınacaktır.

1. Halk Kültüründe Rüya ve Rüyaya Yatma Olgusu

Halk kültüründe rüya ile ilgili gelenekler önemli yer tutar. İlhamla ilişkilendirilen rüya, âşıklık geleneğinde âşığın olgunlaşması, şiir söyleme kabiliyetini elde etmesi anlamına gelmektedir. Umay Günay, âşık edebiyatı geleneği içinde sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçişte önemli role ve işleve sahip rüya motifinin Orta Asya kültüründen geldiğini söyler (2005: 139). Düş görenek sanatçılık vergisine kavuşulduğu inancı, dünyanın farklı toplumlarında rastlanılan çok yaygın bir motiftir. Türk halk geleneğinde diğer geleneklerden ayırt edici olarak düş görme, bade içerek âşık olma motifiyle birleşmiştir (Başgöz, 1986: 26). Yüce kişilerin rüya ile ilham aldığı, ötelere irtibat kurduğu düşüncesi sanata ve sanatçıya meşruiyet yanında büyük bir güç kazandırmaktadır. Tasavvuftaki riyazet geleneği de bu anlayıştan bağımsız değildir.

Dervişliğin, âşıklığın ve destan anlatıcılığının önemli bir bileşeni olan rüyalar, kişiyi ermişliğe taşıyan, onu dünyada görüp duymadıklarını bilir hale getiren kutlu rüyalarlardır. Bu rüyalar, özel şartlarda ve özel mekânlarda uykuya yatmak ile ilişkilendirilir. Uyku öncesi özel şartlar, aşığın veya dervişin çile çekmesi, aşırı yorgun ve güçsüz düşmesi, işkenceye tabi tutulması şeklindeki şartlardır. Rüyaların görüldüğü mekânlar ise şehit mezarları, evliya yatırları yahut kutlu bir pınar yanı gibi “her zaman tekin olmayan” ziyaret yerleridir (Başgöz, 1986: 26). Yalnızlaşma, kutlu rüyalara ve ilhama açılmanın, öte dünya ile bağ kurmanın en önemli şartıdır. İssiz yerler kişinin toplumdan uzaklaşıp yaratıcı ile baş başa kaldığı mekânlar olarak kişinin ötelere irti-

batını sağlamaktadır. İssiz dağlar, mağaralar “ötelerden” haber verenlerin, ilahi elçilerin, kâhinlerin, şamanların, büyücülerin mekânı olagelmıştır. Tasavvuftaki çile çekme (riyazet) uygulamaları, Hira mağarasında inzivaya çekilen Hz. Peygamber ile bir özdeşleşmedir. Bu özel şartlarda kutlu rüyalar ve uyku ile uyanıklık arasındaki haller devreye girmekte, kişi cezbe haline girerek ötelere iletişime açılmaktadır.

Rüyanın âşğın âşıklığını belirleyici vasfı, halk inanışlarında rüyaya atfedilen değer bir yansımasıdır. Halk arasında rüya ile ilgili pek çok inanış ve rüyaların değerlendirilmesiyle ilgili değişik motifler ortaya çıkmıştır. Folklorik anlatılarda kahramanın doğumu, kahramanın başına gelecek olan özel hadiselerin, savaşların, zaferlerin, kahramanın kiminle evleneceğine ve nasıl zafere ulaşacağına dair bilgilerin rüya aracılığı ile kahramana bildirilmesi yaygın motiflerdendir. Rüyalar kahraman için bir uyarı, yol gösterici veya müjdeleyici bir rol üstlene gelir.

Rüyanın yorumlanmasını önemli kılan husus, geleceği bilme arzusudur. Bu, aynı zamanda görülecek rüyanın amacı olur. Geleceği öğrenmek amacıyla birtakım işlemlere başvurduktan sonra uykuya yatma şeklindeki uygulamalara “rüyaya yatma” adı verilir. “Geleceğin önceden bilinmesi” anlamı rüyaya yatma uygulamalarını fala yaklaştırır. Nitekim Boratav, düşlerin yorumlanması ile fal konularını aynı bölüm altında incelemiştir (2013: 115-116). Bilincin devre dışı bırakılması, rüyaya yatma geleneğinin en önemli bileşenidir. Fal, *Güncel Türkçe Sözlük*'te şu şekilde tanımlanır: “Geleceği öğrenmek, şans ve kısmeti anlamak amacıyla oyun kâğıdı, kahve telvesi, el ayası vb.ne bakarak anlam çıkarma, bakı” (URL-1). Bilincin müdahalesi dışında ortaya çıkan şekiller, imajlar, renk vs. unsurlar, falda da rüyada da kişiyi gelecekte haberdar eden ve onu uyaran işaretler olarak bir yoruma tabi tutulur. Bu yorumlayış geleceğin yazılmışlığı yani kader inancıyla bitişiktir. Freud ise sonuçları itibarıyla de falcının kehanetlerinin bireyin iç dünyasını yansıtmak açısından rüyayla eşdeğer olduğunu söylemektedir (Zweig, 1991: 331). Jean Paul Roux uykunun kimi zaman “geçici” ölüm sayılması ve de rüyanın ruhun serseri şekilde dolaşması veya başka bir ruhun ziyareti şeklinde kabul edilmesi dolayısıyla rüya yorumlama olgusunun Şamanizm’le çok yakından bağlı olduğunu söyler (1994: 73). Rüyalarla geleceği bilmenin halk kültüründe daha çok kadınlarla ilişkilendirilmesi rüya - şaman - kadın arasındaki bağlantı zincirini hatırlatmaktadır.

Türk halk kültürü rüyaya yatma ile ilgili gelenekler açısından zengindir. Rüyaya yatma uygulamalarında, evlenilecek kişiyi, doğacak çocuğu veya çocukları, çocukların cinsiyetini veya herhangi bir işin neticesini görme gibi

amaçlar söz konusudur. Uygulamalara göre, merak edilen durumu net olarak görmek de birtakım işaretlerin yorumlanmasıyla belli bir sonuca ulaşmak da mümkündür. Geleceğe yönelik bir merak olan “kiminle evleneceği” konusu, rüyaya yatma uygulamalarının rağbet edilen alanıdır.

Kalafat, rüya ve rüyada evleneceği kişiyi görme inancının eski inançların bir kalıntısı olduğunu söyler (1990: 90). Rüya ile ilgili geleneklerin İslâm dininin unsurları ile birleştiği ve İslâmî bir kimlik kazandığı görülmektedir. Abdest, namaz, istihare namazı ve istihare duası, eski geleneklere eklenen dinî uygulamalardır. Falcılığın kötülenmesi ve falcılıkla meşgul olanın 40 gün namazının kabul olmayacağı şeklindeki inançlar, geleceği görmek için rüyaya yatılması geleneği ile birlikte kültürün farklı yönlerini yansıtmaktadır.

1.1. Evlenecek Kişiyi Rüyada Görme Arzusu ve Bununla İlgili Uygulamalar

Evlilik, geleneksel toplumun önemli bir odağı, insanın toplumla uyum sağlamasının önemli aşamasıdır. Bireyin toplum gözünde olgun ve yetkin biri olarak kabul edilmesi, evlilikle ortaya konulmuş olur. Erkekler için evlenme, güç ispatlamanın bir ödülü ve nişanesidir. Evlenmekle genç erkek iktidar kurma yeteneğini ortaya koymuş olur. Eski Türk yaşayışında erkeğin ava gitmesi, kahramanlık göstermesi, erkeklerin dünyasına katılmakla ilgili eylemler olarak evlenmenin en önemli öncülüdür. Savaşmak ve kan dökmek, erkeğe bir kadın alma hakkını vermektedir (Roux, 2002: 188). Kültürün cinsiyetlere biçtiği rolün bir gereği olarak genç kadınlar için evlenme daha farklı anlamlar taşır.² Bu anlam farklılığının özü, geleneklere göre evlenme kararında kadının edilgen durumda olmasıdır. Erkekler için istemek, almak eyleminin konusu olan evlilik, kadın açısından istenmek, alınmak eylemine konudur. İyi bir evlilik yapmak erkek için iyi bir kız almak olarak bir başarının göstergesi iken, kadın için iyi bir “ocağa yerleşmek” (“adam almak” şeklinde kullanımı olsa da) talih ve kismet meselesidir. Kızların “kendisiyle evlenmek isteyen” anlamında kullandığı “kısmet” kelimesi, genç kızın muhtemel eşinin bir kader meselesi olduğunu duyuran ve kadere rıza duygusuyla yüklü bir kelimedir. “Pay, bölüm” anlamındaki “kısm” kökünden gelen ve Eski Türkçedeki “ülüg” gibi “talih, nasip” anlamı taşıyan bu kelime, kızı se-

² Yörede “eş edinmek” anlamında kullanılan “almak” fiilinin her iki cins için kullanılması not düşülesi bir ayrıntıdır. Kadın “alma” eyleminin öznesi şeklinde anılmasına rağmen bunun sosyal açıdan önemli bir yansıması yoktur. Ancak “kızın adam alması” ata erkinin hâkim olmadığı zamanlardan bir hatıra olarak değerlendirilmelidir.

ven kişiyi veya kızın evlenmek istediği kişiyi değil, kızı istemeye gelen kişiyi, yani damat adayını ifade eder. Genç kızlar kısmetlerini bekler ve ona hazırlanır.

“Başı bağlı olmak”, genç kızlar için çeşitli dedikoduların, fitnelerin önünü kesecek bir kalkana sahip olmak anlamı taşımaktadır. Halk arasında kızların evlendirilmesinde acele edilmesi dinî bir düstur olarak değerlendirilmekte, toplum yapısı kız çocuklarının önüne en önemli bir sınanma olarak evlilik müessesesini koymaktadır. Türkçede kızların evliliğe hazırlanmasını tavsiye eden atasözleri içinde “kız beşikte çeyizi sandıkta” sözü bu açıdan çok anlamlıdır. Rize’de kız çocukları için evlendirilebilir yaşa gelmenin ölçüsü “iskemiye (iskemleye) oturunca ayakları yere değmek” olarak bildirilmektedir (KK-6). 2019’da bilim âlemine tanıtılan Dede Korkut soylamalarının üçüncüsünde erkek çocuklar altı yaşında iken bile bel kuvveti, kız çocukları ise yedi yaşında “yağıdan beter ve yâd gelini” olarak anılır; devamında da evlilik tavsiyesi verilir: “Bir kişinin soyunda altı yaşar oğlı olsa, yurd orna-cı, göz aydını, bel kuvveti, yürek yağı. Yeddi yaşar kızı olsa yağdan beter ev çapkunı, ev pozkunı, yad gelini. Yalkuzluk yavuz işdur yâ âdem bilgil anı” (Azmun, 2019: 28). Kız çocuk hakkında soylamada geçen ifadeler Rize’de kullanılan şu atasözü ile kısmen uyumludur: “On beş yaşında kız, ya ele git-sin ya yere.” (KK-12).

Kız çocuklarından dolayı duyulan endişe, kızın eninde sonunda gelin gi-deceği, gitmesi gerektiği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Gelin olmak evden ayrılmaktır. Kızın evden ayrılması “eloğluna gitmek” olarak aileden bir kopuş bildirir; kızın evden ayrılmaması veya geri dönmesi yani çıkması³ ise kıza ve ailesine bir utanç yükler. Kısaca kız sahibi olmak, kızı evlendirmek meselesini en başından bir sorun haline getirmekte ve kız çocukları da bu bilinç ile yetiştirilmektedir. Toplumsal yapı, kızların gelecekteki eşlerinin kim olacağını hayati bir merak konusu yapar. “Gittiği evin izine basmak” (Coşkun, 2005: 177) deyimiyile ifade edildiği gibi, gelinin vardığı evin kurallarına uyması genç kızların evlilik konusunda aldığı en önemli tavsiyelerdendir. Kadınlar için evlilik, çocukluktan beri hazırlandıkları imtihanın kendisidir. Rüyalar ile bu imtihanın gizemi bir parça aydınlatılmaya çalışılmaktadır.

³ “Çıkmak”, kızın gelin gittiği evden atılması, boşanması demektir. “Bir kibritten bir kariyi çıkar-diler” (Bir kibrit çöpünü fazla harcadığı için kadını boşadılar). Boşanmış kadına “çıkılmış” (çık-mış) denir (Demir, 2016: 163). “Geçmişte boşanma sadece erkeğin kararına bağlı idi. Kadın kendisi boşanmak istediği zaman erkeğin kendisini boşaması için yüklü bir bedel (bir tarla, baba mirası vs.) ödemek zorunda idi.” (KK-12).

Evlenilecek kişinin rüyada görünüp kişiye malum olması birçok uygulamanın konusu olmuştur. Bu uygulamalar daha çok kadın merkezli kültür unsurları olmakla ayrı bir dikkat çekmektedir. Genç kızların rüyaya yatma gelenekleri Hıdırellez Bayramı ile ilgili gelenekler arasındadır. Tuzlu ekmeği yiyip yatmak, rüya gelenekleri arasında yaygın olan bir uygulamadır. Elma veya portakal kabuklarıyla rüyaya yatmak da, bir tekerlemenin de hatırlatacağı üzere, halk arasında bilinmektedir. Elma kabuklarıyla yatma uygulaması, kabukları şeffaf bir poşete koymak şeklinde güncellenmiştir. Sürmene’de genç kızlar kısmetlerini rüyalarında görmek için yastığın altına üç yapraklı yonca koymaktadır (Öztürk, 2016: 599). Günümüz şartlarıyla ilişkili yeni uygulamalar da söz konusudur. Folklor araştırmaları bağlamında dijital kültür üzerine yapılacak taramalarla da birçok uygulamanın bilgisine ulaşmak mümkündür.⁴

Tuzlu ekmeği yiyip uyumak, rüyaya yatma uygulamalarının yaygın bir motifidir. Bu şekildeki uygulamalarda tuzun yol açtığı susuzlukla uyuyan kişinin rüyada su arayacağı, rüyada görmek istediği kişi tarafından kendisine su ikram edileceği düşüncesi etkili olmaktadır. Belki burada su ihtiyacının yol açtığı rahatsızlığın kâbuslara sebep olması da söz konusudur. Tuzlu ekmeğe ilgili uygulamalar Karadeniz’de “kalandar çöreği”, “bedis kveri”, “kısmet çöreği” ve “tuzlu pelit” gibi farklı isimlerle yaygındır (Bk. Öztürk, 2016: 598-599). Bu çalışmada ele alınacak olan alata kolotisi de tuzlu ekmeğe yapılan bir rüyaya yatma geleneğidir. Tuzlu ekmeğe ilgili bir geleneği Kalafat, Ağrı çevresinde uygulanan bir gelenek olarak anar ki bu uygulama Rize’de de bilinmektedir:

Gıllık denilen bir ekmeği yapıp görebilecekleri bir bacanın üstüne bir parçasını koyarlar. Bir karga tarafından ekmeğin alınmasını bekler, karganın gidiş istikametine göre evleneceği kişinin belli olacağına inanırlar. Kız hazırladığı tuzlu ekmeğin bir parçasını kendisi yiyip su içmeden ve kimseyle konuşmadan yatarsa rüyasında evleneceği erkeği göreceğine inanılır (1990: 90).

Yazar ayrıca bu tür uygulamaların kaçgöçün toplumuza yerleşmemiş olduğu bir dönemde şekillenmiş olacağını da belirtmektedir.

⁴ Örnek iki Youtube videosu olarak; “Evleneceğin Kişiyi Rüyanda Gör!!! 7 Nimet Ritüeli!!! Tuzlu Kavut Nasıl Yapılır?” (URL-2); “Evleneceğim Kişinin Yüzünü Rüyamda Gördüm, Nasıl Yapıyorum?” (URL-3). Video yorumlarında da değişik uygulama tavsiyeleri yer almaktadır. “Nişan çikolatasını ısırap yastığın altına koyup uyumak” bu tavsiyelerden biridir.

1.2. Rize’de “Kısmetini Görme” Amaçlı Rüyaya Yatma Gelenekleri

Kısmetini rüyada görmek amacıyla yapılan uygulamalar olarak bu ça-
lışmanın sahası olan Rize’de alata kolotisi dışında iki uygulama daha vardır:

Anahtarla yatma: Bir evde ilk kez yatıya kalacak olan misafir, ev sahibi-
ne duyurmadan evin anahtarını çalar. Anahtarı yastığının altına koyar ve
rüyaya niyet eder. Konuşmadan uyur. Rüya kendi geleceği, kiminle evlene-
ceği hakkında veya bir yakınının evleneceği kişi hakkında olabilir (KK-5, KK-
6, KK-11). Rize dışında da hayli yaygın olan bu uygulama bugün sanal plat-
formlarda paylaşılan rüyaya yatma uygulamalarından biridir.

Yeni gelinin ekmeğ çalması: Düğünden bir veya iki hafta sonra gelin,
akrabalarına el öpmeye götürülür. Buna “gelinin yedisi” de denilmektedir.⁵
Gelin, “ilk defa” gittiği evde kurulan sofradan gizlice bir parça ekmeğ çalar.
Ekmeğ o sofrada bulunan gençlere paylaşılır. Bu ekmeğten yiyip hiç ko-
nuşmadan yatağa girenler rüyada “kısmetlerini” göreceklerdir. Bir parça da
gelinin kendisi yiyip yatar, böylece gelin de doğacak çocuklarını görmeyi
umar. Gelin davet edilirken onun sofradan ekmeğ çalacağı bilinir. Çaye-
li’den Seviye Aloğlu’na (KK-11) göre, geline ekmeğ çaldırmak akrabalar
arasında bir eğlence konusudur. Olayı herkes bilir ve gelini özellikle en sıkı-
şık yere oturturlar. Sofraya bol ekmeğ koyarlar. Gelinin yanında bir yardım-
cısı, görünmese veya arkadaşı onunla işbirliği yapmak için durur. Herkes ne
zaman ekmeği çalacak diye geline bakar. Gelin bir marifetle hemen bir par-
ça ekmeği aşırıp arkadaşının eteğine atar. Yemekler yenilip sofraya dağılırken
içerde bir curcuna olur. “Haburiya (burada) bir hırsızlık var!” diye seslenilir.
Herkes toplanır, gelinin çaldığı ekmeğ parçası meydana çıkarılır ve bekârla-
ra ufak ufak pay edilir. Herkese ufak bir parça düşer. Kimi anlatımlara göre
(KK-6) “yeni gelin utangaç olduğu için” (“yeni gelin gibi utanmak” deyimini
kullanılır) kimse gelinin ne yediğine bakmaz, böylece geline ekmeğ çalması
için yol verilmiş olur.

Rüyaya yatmayla ilgili bu geleneklerde rüya gördüren işlemler yapıldıktan sonra konuşmama kuralı vardır. Dua ve zikir bu yasağın dışındadır. Anahtarla yatma geleneği anahtarın sembolik anlamı ile ilişkilidir. Bir bakı-

⁵ Düğünden sonra öncelikle kız tarafı damat için ziyafet verir, buna “yedi” veya “eniştenin yedi-
si” denir. Davet için büyük bir hazırlık yapılır. Gelin de bu hazırlıklara katılmak için bir iki gün
önceden baba evine gelir. Bu davet için “enişte tatlisi” (damat baklavası) yapılır ve baklavanın
tam ortası damada yedirilir (KK-12). Enişteye davet vermek Lazlarda “sıcaşı oçandı” (Aksoylu
2012: 155) sözü ile ifade edilen bir gelenektir.

ma eşiğin manevi gücü anahtara aktarılmaktadır.⁶ Diğer rüya unsurunda ise kullanılan ekmektir. Her iki gelenekte de “rüya gördürücü” nesneyi haber vermeden, gizlice almak, yani çalmak esastır. Gelinin arkadaşları, genç akrabaları, ondan ekmek çalmasını özellikle talep eder, bunu geline hatırlatırlar. Bazen bu hatırlatmayı eltiler, görümceler ve kaynana da yapar. Böylece bu talep, gelinin ayakkabısının altına genç arkadaşlarının ismini yazması veya gelinin elindeki buketi arkadaşlarına fırlatması şeklinde dünyanın ortak kültür unsuru haline gelen uygulamalarında olduğu gibi meşru bir sosyal zemin kazanmıştır.

Bu geleneklerde sorulacak önemli bir soru bu tür uygulamaların neden ağırlıklı olarak kadın merkezli olduğudur. Geleceği bilme arzusunun psikolojik arka planında kadın ve erkek bilincine dair bir değerlendirme yapılabilir ancak sosyal yapı içinde kadının üstlendiği rolleri ve kadının alanlarını bu konudan dışlamak mümkün değildir. Bu uygulamalar aynı zamanda bir paylaşım ve eğlence unsurudur ve sosyal dayanışmanın, birlikteliğin rahatlatıcılığını vaat etmektedir. Örnek olarak, ekmeği çalan gelin, henüz dâhil olduğu ailenin gençleriyle bir dayanışma içine girer, el çabukluğu göstererek onların takdirini kazanır. Gelin açısından bu ekmek yeni akrabalığa bir uyum sürecini ifade eder. Bu ekmekten kendi akrabası olan kızlara da verebilir. Ekmek etrafındaki bu dayanışma alata kolotisinde de öne çıkan bir husustur.

2. Alata Kolotisi Geleneği: Tanım ve Uygulama

Alata kolotisi geleneğinin merkezinde mısır unundan yapılan bir ekmek yer alır. Koloti (veya koleti), Rize’de “pide, bazlama” anlamında kullanılan bir kelimedir ve aynı zamanda bir peynir çeşidinin adıdır. Kelimenin Karadeniz Rumcasındaki adı “kolothin”dir (Öztürk, 2016: 443). Koloti kelimesinin Rize dışında da “golot, golof, kolot, kolef, kolet” gibi farklı şekilleri bulunur. Karadeniz sözlüklerinde kelime “peynir” ve “ekmek” anlamlarıyla alınmaktadır. Kelimenin bir anlamı da “topak” olarak verilir (Demir, 2016: 175). Emiröğlü’nün sözlüğünde ilk anlam olarak peynir anlamı verilmiştir: “1. Birkaç

⁶ Anahtarla ilgili bir başka gelenek, bir kadının annesinin ilk evladı olan hane sahibi kırk bir kişiden adak parası toplaması ve bu paralarla kuyumcuya minik bir anahtar yaptırarak evin duvarına asmasıdır. Bu uygulama ile “bir ev sahibi olma” şeklindeki dileği kabul olacaktır. Adak paralarla yaptırılan altın anahtar 10 kr. büyüklüğünde çok minik bir simgeden ibarettir (KK-13; bk. Resim 2). Boratav, Hıdırellez gecesi töreninin öğelerinden bahsederken minyatür eve de dikkat çekerek arzulan evin simgesi olduğunu söylemiştir (2013: 17). Anahtarla ilgili bir başka gelenek, tek oğul bulunan haneye gelin gelen kıza, eve girerken ambarın anahtarının siniğinde sunulmasıdır. Böylece gelin ambarın idarecisi kılınır (KK-6).

santim kalınlığında, tekerlek biçiminde peynir. 2. İçine bütün yumurta konularak pişirilen ekmek.” (1989: 108). Günümüzde “kolot” kelimesi Karadeniz’e özgü bir peynir çeşidi olarak meşhur olmuştur. Bu peynir, kesilmiş sütlerle taze sütlerin birleştirilip kaynatılmasıyla oluşan peynir kütesinin sıcak halde yoğurulmasıyla elde edilen sakız benzeri bir peynirdir. Yoğrulup şekil verildikten sonra tuzlanan ve kadı adı verilen ahşap saklama kaplarında muhafaza edilen bu peynir, yuvarlak bir görüntüye sahiptir, dış kısmından halkalar halinde koparılarak yenir; mıhlama yapımında kullanılır. Bu peynir yuvarlak görüntüsü dolayısıyla “koloti peyniri” adını almış olmalıdır. Kelime İkiizdere’de daha çok “koleti” şeklinde söylenmektedir. Öztürk, ansiklopedik sözlüğünde “golot” başlığında “sacda pişirilen küçük yuvarlak mısır ekmeği ve yassı daire formunda bir çeşit kaşar peyniri” açıklamalarını vermiş ve kelime ile ilgili derlemelere yer vermiştir. Öztürk’ün golota dair ilk açıklaması ise konumuzla ilgilidir: “Gençlerin kalandar günü 7 ayrı evden mısır unu, yağ ve tuz toplayarak, 7 ayrı farihteden odun toplayarak bir dört yol ağzında pişirdikleri, aşırı tuzlu çörek.” (2016: 442-443).

Tursun *Romeika-Türkçe Sözlük* (2019) eserinde kolotiyi “kızgın taş üzerinde pişirilen kabarık ekmek”; Coşkun ise (2005) “mısır veya buğday unundan yapılan kalınca pide” olarak açıklamakta, ayrıca bu pidenin sacda, pekide veya ocaktaki ateşlikte küller içinde pişirildiği, üzerine ve altına lahana yaprağı konulduğunu bilgisini vermektedir. Peki/bekide ekmek pişirme hakkında Dursun Yıldırım’ın verdiği bilgilere bakılabilir (2021: 3). Kolotinin kısaca bölgedeki geleneksel yöntemlerle pişirilen bir ekmek olduğunu söylemek mümkündür. Bahsedilen pişirme yöntemleri günümüzde yörede eskisi kadar görülme de kuzinenin üzerinde bazlama pişirilmesi yaygındır ve bu bazlamalara da “koleti/koloti” denilir.

“Alata kolotisi” tamlamasındaki “alata” kelimesi Karadeniz Rumcasında “tuz” anlamındaki “alati”dir (Tursun, 2021: 94). Asan’ın Rumca-Türkçe sözlüğünde “tuz” anlamında “alas”, “tuzlu” anlamında ise “aliko” ve “analo” kelimeleri geçer (2000: 339, 414). Tek başına kullanımı yaygın olmayan bu kelime koloti ile birlikte özel bir kullanıma sahiptir. Alata kolotisi, rüyaya yatma uygulaması için yapılan özel ekmeğin adı olarak kullanılmaktadır⁷. Bu ekmek aşırı tuzlu bir ekmek olarak Anadolu’da bilinen diğer rüyaya yatma uygulamalarıyla paralellik gösterir. Ayrıca alata kolotisi, “çok tuzlu”

⁷ Alata kolotisi ile ilgili yapılan derlemelerde ilk kelimenin “alahta, adaka, anata” gibi farklı şekillerde de söylendiği görülmüştür. Alata kolotisinin “tuzlu” olmakla anılması, doğru kelimenin “tuz” anlamındaki “alata” kelimesi olduğunu gösterir.

anlamında bir deyim olarak da kullanılmaktadır: “Sayın idür alata kolotisi (Bu yemek alata kolotisi gibi tuzlu).” (KK-4).

2.1. Alata Kolotisi Uygulaması

Karadeniz kültürüyle ilgili kitaplarda çok sınırlı da olsa bilgisine ulaşılabilen alata kolotisi hakkında birinci ağızdan derlemeler şimdiye kadar yapılmamıştır. Bu çalışmada, alata kolotisi geleneği şu şekilde tespit edilmiştir:

Bir “ana siftesi” (annenin ilk çocuğu) ile bir annenin küçüğü (bir annenin en büyük evladı ile aynı veya başka bir annenin en küçük evladı),⁸ tek nikâhlı yedi kapıdan un ve tuz isterler. Küçük olan ister, büyük olan sırtını döner, kabı uzatır, konuşmaz. Yedi “fahtiden/frahtiden” (bahçe çitinden veya kapıdan) odun/çalı çalarlar. Yedi “puhardan” (pınardan) su alırlar. Yedi haneden toplanan un ve tuz, yedi puharın suyu ile yoğrulur. Ana siftesi hamuru tersten (tekneye sırtını dönüp arkadan ellerini uzatarak) yoğurur, küçük olan da hamura su döker. Bu sırada konuşulmaz, gülünmez. Hamur bu şekilde yoğurulduktan sonra, yedi fahtiden çalınan odun parçalarının ateşiyle ısınmış olan ateşliğe veya pilekinin içine⁹ konur ve üzeri sacla örtülerek pişirilir. Pişen kolotiyi ana siftesi yine sırtı dönük şekilde ocaktan alır. Bekâr gençler kolotiyi aralarında paylaşırlar. Herkes kendi parçasını yer, duasını eder, hiç konuşmadan yatar. Rüyalarında evlenecekleri kişiyi görürler veya ondan bir işaret görürler.

Uygulamanın özü bu şekilde olmakla birlikte yatış şekli ile ilgili “sağ omuz üzerinde yatmak, Ayetelkursi’yi ve Kevser suresini yedi defa okumak, üç Kulhu (İhlas) bir Elham (Fatıha) okumak” gibi ayrıntılar da söz konusudur. Bazı anlatımlarda istihare namazı ve duası da anlatımlara eklenmektedir. Ayrıca ekmeği yerken okunan şu şekilde bir dua vardır: “Kiminle evleneceksem onun kapısından bana su içmeyi nasip et... Onu göster bana...” Yapılan ekmekte kapılardan toplanılan bütün un ve tuz kullanıldığı için or-

⁸ Ana siftesi “bir annenin ilk çocuğu” anlamındadır. Bunun yerine “ana büyüğü” veya “bir evin büyüğü” de denilmektedir. “Hen soraki, geriki, ana kuçuğı” gibi kelimeler “en sonuncu evlat” anlamında kullanılmıştır.

⁹ Ateşlik ocağın yakıldığı zemindeki düz taştır. Ekmek pişirileceği zaman közler ve küller kenara süpürülüp hamur bu taşa koyulur. Pileki ise (peki, beki, famela), ekmek pişirmede kullanılan, içi yuvarlak biçimde oyulmuş, ısıyı tutma özelliğine sahip özel bir taştır (Bk. Yıldırım, 2021: 3). Pilekinin çamurdan ve kerpiçten yapılan çeşitleri de vardır. Pileki geçmişte çeyizlerin önemli bir ögesi idi. Boşanan kadınlar pilekisini geri alırdı. Bu sebeple “Famela arkada gezesun” şeklinde bir beddua da mevcuttur (KK-13). İyidere’de pileki taşı rezervi olarak uzun yıllar kullanılmış olan bir mağara, Pileki Mağarası adıyla turistik bir ziyaret yeridir.

taya tuzlu bir ekme  çıkılmaktadır. Ekmek özellikle tuzlu yapılır. Ekmeği yedikten sonra bir Şey yiyip içmek de konuŐmak da yasaktır.

Uygulamada tersten yapılan hareketler önemli yer tutar. T rkbilimci Orhan Kemal Tavukçu'dan (KK-9) alınan bilgiye göre bu uygulamada toplanan malzemelerin tamamı ters durularak toplanmakta, ekme  de piŐeceđi yere ters durularak konulmakta ve yine ters Şekilde piŐtiđi yerden alınmaktadır. Ateşlikte veya pilekide ekmeği bu Şekilde pişirmek çok riskli bir harekettir. Geleneğin son uygulayıcılarına göre koloti artık kuzinede de piŐirilmektedir.

Alata kolotisinde roller Őöyledir: Bir evin en büyüğü, malzemeleri toplamak için kabı tutar, kapılardan odun/çalı  ırpı çalar, ekmeği yoğurur, ocağa koyar ocaktan alır. Bir evin en k  ğ , malzemeleri ister, kapılardan odun/çalı  ırpı çalar, hamura su döker. Tek nikâhlı hane sahipleri (genellikle kadınlar), un ve tuz verir, ayrıca kapılarından çalı  ırpı  alınır. Mahallenin gençleri ise, bir araya gelir, hangi hanelere gidileceği vs. konularda ayarlamalar yaparlar, ocağı yakarlar, ekmeği pay ederler.

Bu uygulama gençlerin aralarında sözleŐmesi ve toplanması ile gerçekleŐtirilmektedir. Hamurun yoğurulup pişirildiği evde yakın arkadaŐlar toplanmakta, iŐlem hep birlikte izlenmektedir. Toplananlar pişen ekmeği pay ettikten sonra dağılır, evlerine dönerler. Rüyaya yatacaklar yatağa ‐yalnız‐ yatarlar (KK-12). KardeŐlerin ‐baŐlık-diplik‐ usulüyle bir yatağı paylaŐtıđı eski zamanlarda tek başına yatmak uyarısı, atlanmaması gereken bir ayrıntıdır. Yalnızlaşma, bilinmeyen  leme açılmanın bir yolu olarak burada da söz konusudur. Yatan kişinin yalnız olmaması rüyayı Őüpheli hale getirir.

Bir evin en büyüğü ve en k  ğ , olayın en önemli  zneleridir. Anlatımlarda ana büyüğü ile k  ğ n n kız mı erkek mi olduğu belirtilmemiŐ olsa uygulamada daha çok iki kız kardeŐin tercih edildiği görülmüştür. Hamuru yoğuranın evin en k  k kızı olup hamura su d kenin evin büyük erkeği olduğu anlatımlar da vardır (KK-5). Yapılan derlemede bu uygulama için özel bir vakit gözetildiğine dair bir bilgi alınmamıştır. Öztürk ise alata kolotisinin Kalandar günü pişirilen bir  erek olduğunu s yer (2016: 442). Ayrıca Kalandar  oreği baŐlıđı altında Şu açıklamalara yer verir:

Dernekpazarı Zeno Zana köyünde kalandar  oreği sadece dört yol ağzı olan bir yerde yapılır.  erek (tuzlama) için gerekli malzemeler: su (zero), tu (atas), yağ ve mısır unu 7 ayrı evden toplanır.  erek pişirmek için gerekli odun da yine 7 farihteden ( it) toplanır.

Toplama işini bir evin en büyük evladı (portikal), yoğurma işini ise en küçük evlat (kofterir) yapar. Toplama, yoğurma ve pişirme işleri yapılırken gerek portikal gerekse kofterir hiç konuşmaz. Tuzu özellikle fazla kaçırılan çörek isteyenlere dağıtılır. (2016: 598-599).

Öztürk benzer uygulamanın Lazlarda, Gürcistan'da "bedis kveri" (kısmet çöreği) adıyla, Hemşin'de ise "tuzlu pelit" adıyla uygulandığını söylemektedir. Kalandar günü Rize'de "kocakari takvimi" olarak anılan takvimde 14 Ocak tarihine gelen gündür. Bu gün ve Rumî takvimdeki Ocak ayı "Yeni Yıl" (Yeni Yıl) adıyla anılmaktadır. Yeni Yıl'e özgü olarak çeşitli uygulamalar, saç kesme, ev için alışveriş yapma, sevilen bir kimseyi misafir çağırma gibi gelenekler mevcuttur. Yapılan derlemede Ocak ayının tercih edilmesi şeklinde bir bilgi alınmamıştır. Bilakis bu uygulama için özellikle yaz aylarına, yayla zamanlarına işaret edilmektedir. Yaylalar hem gençlerin daha rahat bir araya gelmesi hem de komşulukların daha güçlü olması dolayısıyla daha uygun bir ortam sağlamaktadır. Ayrıca yayladan köye göç zamanının yaklaştığı inim zamanı (Eylül başı) en çok tercih edilen zamanlardır.

Sosyal medyada yer alan "Thalassa Karadeniz" adlı bir paylaşım grubunda Karadeniz'de "Alata Kolos/Alata Kolothi" geleneği başlığında şu bilgiler paylaşılmıştır:

Kalandar günü köy gençlerinin başka evlerden topladığı malzemeler ile pişirdikleri ve delikanlıların/genç kızların, bu çöreği yedikleri gece, evlenecekleri erkekleri/kızları rüyalarında göreceklerine inandıkları aşırı tuzlu çöreğin adıdır alata kolos/kolothi. Kolos/Kolof dört yol ağzında ve bir evin en büyük erkeği ile en küçük kızı tarafından yoğrulup pişirilir. alas/alan: tuz kolothi/koloti: çörek/bazlama (URL-4).

Rize'deki uygulamada dört yol ağzı ve Kalandar günü gibi ayrıntılar olmadığı gibi, bu aktarımlarda da "tersten" yapılan işlemler yer almamaktadır.

2.2. Alata Kolotisinin Unsurları

Alata kolotisi unsurları ve uygulaması itibarıyla eski inançların önemli bir yansımasıdır. Aile hayatının önemli bir sembolü olan ekmek bu uygulamada bir lezzet unsuru olmaktan uzaktır. Evin en büyüğü ile evin en küçüğünün bu ortak işi "ses çıkarmadan" yapması hiyerarşik bir vurgudur. Gelenek saygı çerçevesinde; belli ilkeler, yasaklar ve sıra gözetilerek, belli bir kalıpta uygulanmakta, nesilden nesle aktarılmaktadır. Uygulamanın bütün unsurları halk kültürü içinde önemli birer göstergedir.

Tek nikâhlı olmak: Alata kolotisi malzemelerini toplamak için gidilen haneler mutlaka “tek nikâhlı” hanelerdir. Tek nikâhlı olmak, “başından tek evlilik geçmiş olmak, ilk evliliğini sürüyor olmak” demektir. Bazı anlatımlarda dul olmama şartının olmadığı söylenmiştir, kocası ölen kadından da malzeme alınabilir (KK-4, KK-6). Tek nikâhlılık konusundaki hassasiyet kına geleneklerinde kınayı yoğuran kişide de aranan bir özelliktir. Evlilikle ilgili uygulamalara iyi bir evlilik hikâyesi olan kişilerin dâhil edilmesi uğur inancından kaynaklanmaktadır. İki veya daha fazla evlilik yapmış olanlar uygulamanın uğurunu kaçırmaktadır. Tek nikâhlı diye bahsedilen kapıların kadın tarafından açılan kapılar olduğunu da burada hatırlatmak gerekir. Hususiy- le yayla mekânı kadın nüfusunun etkili olduğu bir yerdir ve evlerden bir şey istemek, kadından istemektir. Geleneksel aile yapısında evin kadını olarak kayıvalide söz sahibidir ve kapıyı açan tek nikâhlı, yaşlı bir kayıvalide de olabilir.

Fahtiden odun çalmak: “Frahti, firakti, firağti, firaklı” gibi değişik kullanımları da olan “fahti” kelimesi, bahçe etrafını saran ahşap çit anlamındadır (Öztürk, 2016: 395; Asan, 2000: 399; Kara, 2001: 79). Ahşap çitlerde genellikle çam ağacının gövdesinden yapılan mertekler, bazen de ince tahtalar (hartuma) kullanılır. Köylerde yabani hayvanları korkutmak için fahtiye bez parçaları ve teneke de asılmaktadır. Yaylalarda evler, yarım ay şeklinde evin etrafını saran bir bahçenin içinde bulunur. Evin aşağı ve arka kısmı bahçedir. Fahtinin evin önüne yakın bir kısmına odun yükleri, komar çalısı¹⁰, mertek gibi malzemeler de yaslanmış olarak durur. Fahtiden odun çalmakla çoğu kez bu komar çalıları kast edilmektedir.

Un ve tuz istenirken odunun çalınması yapılan eylemin büyüsel yönünü göstermektedir. Sahibinin haberi olmadan yapılan uygulamalar halk inançlarının yaygın bir özelliğidir. Geline ekmek çaldırılması geleneğinde olduğu gibi burada da yakılan ateşin uğuru, olayın ikinci tarafı konumundaki kişilerin bilinçlerinin devre dışı bırakılması ile gerçekleşmektedir. Yetiştirilmek istenen bir bitkinin çeliğinin sahibinden gizlice alınmasında da aynı büyüsel etki söz konusudur. Burada “çalma” eyleminin mitolojilerde taşıdığı olumlu anlamları da hatırlamak mümkündür. Prometheus’un insanlara bahşettiği ateş, çalınan bir ateştir. *Şan Kızı Destanı*’nda hırsızlık ve haydutluk tanrısı olarak karşımıza çıkan Alp Kuyan, hikâyenin sonunda “ticareti koruyan”

¹⁰ Komar çalısı, “komar çiçeği”, “orman gülü” adlarıyla da bilinen endemik bitkinin gövdesidir ve yaylada yakacak ihtiyacı için kullanılır. Yaylalarda bol miktarda bulunan bu çalılığın mayıs ve haziranda açan çiçekleri, “delibal” adıyla bilinen özel balın özünü oluşturur.

Muazzam Taş-Baş'a dönüşür ve tüccarların adaklar adadığı ruh olur (Nuridinov ve Ferhat, 1991: 348).

Yedi sayısı: Alata kolotisinde yedi kapı gezilir ve yedi pınara gidilir. Ekmeği pişirmek için gereken odunlar un ve tuzun istendiği evlerin kapılarından veya başka kapılardan çalınabilir. Fakat her malzemenin yedi yerden toplanması esastır. Bazı anlatımlara göre ekmeği bölüşen genç sayısı da yedi olmalıdır. Yedi sayısı, “üç, dört, kırk” gibi kutsallığıyla öne çıkan sayılardandır. Göğün ve yerin yedi kat olarak anılması, gezegenlerin sayısı, Kâbe'nin yedi kez tavaf edilmesi, Cehennem'in yedi kapısı, nefsin yedi mertebesinin olması, ejderhanın yedi başlı olması, dünyadan yedi iklim; dünya halkından yedi düvel olarak söz edilmesi gibi yedi sayısı ile kodlanmış birçok inanış bulunmaktadır. Türk düşüncesinde yediler, Ülgen'in yedi oğlu, şamanın yerin katlarına indiği yedi basamaklı merdiven gibi birçok anlatıda yedi sayısı öne çıkar. İnsanlığın yedi kişi ile başlaması Türk yaratılış efsanelerinin temel motifidir. Verbitsky'in derlediği Altay yaratılış mitinde Tanrı Erlik'in isyan etmesi üzerine yedi insan yaratmıştır. Holmberg'in derlediği Yakut ve Altay söylencelerinde de Tanrı'nın yedi insan yarattığı anlatılır. Yedi sayısı şamanın tekniğinde ve esrimesinde önemli rol oynadığı için birçok yerde sık sık tekrarlanmaktadır (Çoruhlu, 2020: 349). Yedi sayısının kullanılmasının çokluk algısıyla da ilişkisi olduğunu, yedinin az ile çok arasındaki sınırı tanımladığını söylemek mümkündür. Karadeniz'in dağlık yerleşiminde yedi kapı gezmek önemli bir meseledir. Bu yüzden alata kolotisi geleneğinin daha çok yayla zamanı uygulanan bir gelenek olduğu görülmektedir. Rize'de de yedi sayısı ile ilgili birçok gelenek mevcuttur. Bunlardan biri bebekleri yaşayamayan, düşük yapan kadınların “çocuk durulsun”, “ölmesin, yaşasın” diye bebeği yedi kişiye emzirmeleri için vermesidir. Bebek bu yedi kişide kalarak neredeyse kırk gün eve gelmez. Ancak bu sayede çocuklarını büyütebildiği söylenen birçok kadın vardır (KK-13).

Yedi puhardan su: Yoğurulacak hamurun suyu yedi pından toplanır. Burada kaide kesindir; çeşme suyu veya ev önlerinde akan musluk suyu kesinlikle kabul edilmez. Çeşmenin veya musluk suyunun kabul edilmemesi, kültür dışılığına atfedilen büyüsellik ile ilişkilidir. Çeşmeler insan eliyle biçimlenmiş, bilinçli müdahale ile şekillenmiş, bu yüzden doğallığını, büyüsellikini yitirmiştir. İssız pınar başları eski inanışlarda cinlerin, perilerin mekânı kabul edilegelmiştir. Bu tekinsiz mekânlardan alınan su, bilinmeyen dünya ile bağlantının bir yolu olarak görülmektedir.

Ana siftesi ile hensoraki: “İlk, önce” anlamlarında kullanılan sifte, Arapça “açmak” anlamındaki “feth” kelimesinden gelir: *istiftah > siftah >*

sifte. Rize’de ilk çocuğa “ana siftesi” denir. Uygulamada annenin en büyük çocuğu ile en küçük çocuğu görev almaktadır. En önemli işi yapan ana siftesidir. Malzemeleri toplarken de, hamuru yoğururken de ana siftesi hiç konuşmaz ve sırtı dönük hareket eder. Ana siftesinin buradaki rolü, ilk evlada biçilen kutsallık ile ilişkilidir. İlk çocuğun Tanrı’ya aitliği, birçok anlatıda kendini gösteren bir husustur. İnsan kurbanından hayvan kurbanına geçişi simgelediği düşünülen kıssada İsmail (bir rivayete göre İshak) ilk çocuktur. Çeşitli dillerde ilk çocuğun özel bir adla belirtilmesi, ilk çocuğa yüklenen anlamın bir göstergesidir. Doğurganlık Tanrı’nın bir armağanıdır ve devam edebilmesi için ilk semerelerinin mukabil bir armağan olarak Tanrı’ya verilmesi gerekir (Hyde, 2008: 48). Ana siftesi bir anlamda evliliğin bereketidir, ayakta tutanıdır. “Toprak” ve “bitki”nin kavram alanı içinde düşünülen ailede “meyve”, “aşlama” gibi kelimeler çocuğu temsil eder. İlk çocuk soyun yürüyebileceğinin işareti olarak kutsallaştırılmakta, bir adak konusu olmaktadır. Rize’de ana siftesi ile ilgili birçok inanış bulunmaktadır (Bk. Resim 2). Ana siftesi gibi en küçük çocuk da (hensoraki, geriki) kutsallaştırılmakta, özel güçlere, sağaltma yeteneğine sahip kabul edilmektedir. Kurşun dökme, korkuluk alma gibi işlemler için ana siftesi ile hensoraki olan kimseler özellikle tercih edilir.

Tersine yoğurma: Hamurun bir evin en büyüğü tarafından hamur teknesine ters durularak yoğurulması, ters olarak ocağa koyulup pişirilmesi, bazı derlemelere göre malzemelerin de ters dönülerek toplanması (KK-9), birtakım büyüsel işlemlerde, şeytanî varlıkların tasvirinde sıklıkla karşılaşılan ters olma olgusunu hatırlatmaktadır. “Arkasını dönünce büyünün bozulacağı” inancı hamur yoğuran kişiyi sınırlar. Eliade, Kuzey Asya halklarının öbür dünyayı bu dünyanın tersine dönmüş bir eşi olarak algıladığını ve dünyada çevrilmiş, baş aşağı gibi duran her şeyin öbür dünyada normal durumda olduğuna inanıldığını söylemektedir (2006: 237). Büyü yapmak için belli ayetlerin ters okunması, Karadeniz’de yaygın bir inanış olan “cazı karısı”nın ayaklarının ters olması, tersine olmakla ilgili örneklerdendir.¹¹

Tuz ve tuzluluk: Tuz insanın kültürlenme serüveni içindeki başat keşiflerden biridir. Dünyanın farklı kültürlerinde tuz değerli bir nesne olarak itibar görmekte ve kutsal addedilmektedir. *Şecere-i Terâkime*’ye göre av sonrası tuzla bir yerde kebab pişirirken tuzu keşfeden ve aşa tuz koyma âdetini çıkaran kişi, Türklerin atası olan Yafes oğlu Türk’ün büyük oğlu Tütek’tir. *Kutadgu Bilig*’te tuzu ekmeği bol tutmakla ilgili öğütler yer almaktadır. Türkçenin kök

¹¹ Ayrıca bk. (Beydili, 2004: 558).

kelimelerinden biri olan tuz aynı zamanda Eski Türkçe devresinde mecaz anlamlar kazanmış, “hoş, güzel, uygun ve faydalı” şeyleri ifade eden bir kelime olarak kullanılmaya başlamıştır (Kırımlı, 2006: 18). Ekmeğe tadını veren ve eski zamanlarda önemli bir katkı olarak saygı gören tuz hakkında dilimizde deyimler çoktur. Ekmeğin tuz ile birlikte bir nimet olarak anılışı “tuz ekmek hakkı” deyiminde karşımıza çıkar. Alata kolotisi de tuzluluğu ile bilinmektedir. *Manas Destanı*’nda “ekmeğinde tuzu çok, zengin biridir” cümlesi geçer (Ögel, 2003: 515). Oğlunun evleneceği kişiyi aramak *Manas Destanı*’nın Cakıp Bey’ine göre “aşa tuz aramak”tır.

Evleneceği kişiyi öğrenmekle ilgili rüyaya yatma uygulamalarında, rüyada arzu edilen kişinin su ihtiyacını karşılayan kişi olarak görüleceği düşüncesi etkilidir. Ancak tuzlu ekmeğin kargalar için saçılması örneğinde olduğu gibi tuzun susatıcı olması dışında da önemli işlevleri vardır. Tuz değerli ve pahalı bir ihtiyaçtır. “Tuzlu” bugün de çok pahalı anlamında kullandığımız kelimedir. Rize’de geçmişte insanların sadece tuz almak için üç günlük yol çektikleri anlatılır.¹² Komşudan tuz istenildiği zaman mutlaka bu tuzun geri verilmesi gelinlere tembih edilir (KK-6). Tuzun nadir bulunan ve değerli bir gıda olması, ayrıca yiyeceklerin çabuk bozulmasını engellemesi, tuza atfedilen kutsallığı beslemektedir. Sağlıkla ilişkili olarak yapılan geleneksel uygulamalarda tuz önemli bir yer tutmaktadır. Halk kültüründe tuz patlatma, tuz kavurma, tuz gömdürme, tuz ile üzerlik tohumunu birlikte yakma (Kırımlı, 2006: 65) gibi nazardan korunma amaçlı uygulamalar Rize’de de bilinmektedir. Ayrıca bahar aylarında “ineklerin diş kamaşmasını önlemek” için tuz okutma şeklinde bir gelenek de mevcuttur. Okunmuş tuzlu su hayvana içirilir (KK-5). Alata kolotisinde kullanılan tuz, ekmeğin muhafazasına az da olsa bir katkı sunar. Zira alata kolotisini yemek, “abdestli olma” şartına bağlanmıştır ve ekmeğin yapıldığı gün regl durumunda olan genç kızların ekmeği birkaç gün bekletmeleri gerekecektir. Bu şekilde ekmeğin küflenmesi de mümkündür.

¹² Günümüzde İkizdere’ye bağlı Sivrikaya köyü sınırları içinde bulunan Tuzun Bayırı denilen mevki hakkında tuz ile ilgili yörede anlatılan ve Köhçerlilere (Çamlık köylüler) de atfedilen meşhur bir fıkra vardır. Farklı yörelerde de anlatılan bu fıkraya göre köylüler tek eksikleri olan tuzu tarlaya ekerler. İlk sene hasat olmayınca bunu kargadan bilip ertesi yıl tuzu kargaya kaptırmamak için tarlaya nöbetçi dikerler. Nöbetçilerden biri tarlada karasineği fark eder. Olayın baş sorumlusu olarak gördüğü sinek alnına konunca arkadaşını sessizce uyarır, alnını gösterir. Sonu kanlı biten fıkra “Bi’ sizden gitti bi’ bizden. Olduk bi’ çuval tuzden” sözü ile bağlanır (KK-6).

Tuz kelimesinden gelen tuzğu “armağan, saçı” anlamıyla tuzun büyüsel işlemlerdeki kullanımına ışık tutar.¹³ Kaşgârlı'nın sözlüğünde bu kelime “Ol maña tuzğulandı” (O bana yemek veya başka bir şey armağan verdi) ve “Tuzğunu mançu sizinmeñ” (Armağanı ücret olarak görmeyin) örnekleri ile geçer (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 181, 433).¹⁴ Güzelliği ifade için Türkler gibi Araplar da tuz (milh) kelimesini kullanır (Akkoyunlu 2008: 50). Tuzun karşılıklı hediyeleşmede kullanılması Hyde'ın (2008) armağan devinimi olarak işaret ettiği olgunun anlamlı bir örneğini oluşturur.

3. Alata Kolotisinin Dinî ve Sosyal Açından Değerlendirilmesi

3.1. Bir İnanç Konusu Olarak Alata Kolotisi

Alata kolotisi halkın kader inancıyla ilişkili bir uygulamadır. “Kismet” kelimesinin ifade ettiği geleceğin yazılı olduğu inancı, alata kolotisi ile somut bir karşılık bulur. Rüyaya yatanlar yazgıları olan bir gelecekte beklemektedir. Yapılan derlemede alata kolotisi ile ilgili birçok hikâye tespit edilmiş, bazı kaynak kişiler kendi anılarını paylaşmıştır. Aşağıda bu anlatımlar içinde öne çıkan birkaç örnek verilmektedir. Bu örneklerde, görülen rüyalar hayra yorulmuş, sonradan gerçekleşen olaylarla bire bir eşleştirilmiştir. Aradaki eşleşme anlatıcı tarafından hatırlatılmaktadır: “Hiç tanımazdım, hiç ihtimal vermezdim. Rüyamda şeklini şemailini olduğu gibi gördüm. Hatta sel gördüm rüyamda. Esseten de nişanimda sel oldu.” (Kadın, 59). “Ben de görmüştüm. Bi' süri koyunum vardı. Koyun iyidir. Beyaz da idur. Dokuz çocuğum oldu.” (Kadın, 69). “Kırmızı mercimek gördüm. Köy okulunun yokuşunda büyük kalabalık gördüm. Yüzünü bilmediğim biri ile telefonda konuştum. Telefonda tanıştırdık, düğünümüz de o okulda oldu.” (Kadın, 46). “Halamın kızı gördü. Arabaya binmiş aşağı doğru gidiyordu. Evlendiler, İstanbul'a gittiler.” (Kadın, 60).

Alata kolotisi ile görülen rüyanın sahil olduğuna dair halkın büyük bir inanç içinde olduğu gözlemlenmekte, bu kolotiyi yiyerek yatıp rüyasında ilerde gelin gideceği evin kapısından su içen, gelecekteki kayınvalidesi ile konuşan, gelecekteki kayınvalidesinin elinden bir ikram alan, gideceği köyün veya evin yollarını gören kişilerin öyküsü anlatılmaktadır. KK-7, rüyasında evli bir adamı görüp hayret eden, rüyaya inancını kaybeden bir kişiyi an-

¹³ Cüveynî'nin *Târîh-i Cihân-Güşâ* adlı yazmasına eklenen sözlükte “turğu” kelimesi de “Bağış ya da sadaka olarak misafir için hazırlanan yemek, Arapçada buna nuzl denir.” şeklinde açıklanmıştır (Azmun, 2021: 276).

¹⁴ “Tuzğu”nun ücretle birlikte anılması, “salary” ile “salt” sözcüğü arasındaki ilişkiyi hatırlatmaktadır.

latmıştır. Bu kişi sonradan rüyasındaki adamla evlenir; adam önceki eşinden boşanmıştır.

Rüyanın doğruluğuna dair çarpıcı hikâyelerden biri İki kızdara Azaklar mevkiinden Abdurrahman adlı bir genç hakkında anlatılır. Naime Azak şunları nakletmiştir: “Alata kolotisi yaptılar. Yediler yattılar. ‘Ben bir şey göremedim’ dedi. Anasına dedi ‘Beni bekleme! Ben herhalde geri dönmeyeceğim, sevdiğime kavuşamayacağım.’ Dediler: ‘Ula etme öyle deme sen gelirsin.’ Esseten de (sahiden) gelemedi şehit düştü askere.” (KK-8).

Alata kolotisi yiyip hiçbir şey görememek veya karanlık yerler, siyah örtüler görmek, büyük bir olumsuzluk olarak alınmakta, kişinin evlenmeden öleceğine yorulmaktadır. Hiç evlenmemiş bir kadın hakkında şunlar anlatılmıştır: “İki defa alata kolotisine katıldı, hiçbir şey göremedi, ekmeği yiyemeden öyle uyudu.” (KK-1, KK-5). Bu kadın daha sonra “ağzı dualı” bir teyzesinden de kendisi için istihareye yatmasını istemiş, bu rüyada da hiçbir işaret gelmemiştir. Kadının hiç evlenememiş olmasının “rüya görememesi” ile birleştirilerek anlatılması rüyaya yönelik inancın önemli bir örneğidir.¹⁵ Başka bir örnekte, alata kolotisi ile gördüğü rüyada kocasının ölmüş bulunduğunu gören bir kadının da genç yaşta dul kaldığı anlatılmıştır (KK-10).

Alata kolotisini bilen gençler arasında bu rüyanın geleceği gösterdiğine inanlar da inanmayanlar da vardır. Alata kolotisi yiyerek uyuyup rüyasında gördüğü kişi ile evlenenlerin öyküleri gençler arasında da anlatılmaktadır. Ancak rüyada gördüğü kişinin, sonradan nikâhını kıyan imam olarak karşısına çıkması gibi öyküler de mevcuttur. Uygulamaya katılan bazı gençler hiçbir şey görmediğini gülererek anlatmakta, bazıları rüyasının ters çıktığını söylemektedir. Kolotinin yapılışındaki şartlar, yeni neslin sağlamakta güçlük çekeceği şartlardır. Kuzinenin yaygınlaşmasıyla ateşlikte veya pilekide ekmeğin pişirme geleneği büyük ölçüde hayattan çekilmiş, dahası gençlerin şehre göç etmesi ve köylerde alışveriş kültürünün yaygınlaşmasıyla ekmeğin yapma bilgisi de unutulmaya yüz tutmuştur. Bu yüzden bugün geleneksel biçimleriyle tam olarak örtüşmeyen uygulamalar söz konusudur. Gençler geleneğin zorluğuna bir seferde iki ekmeğin yapacak kadar malzeme toplamak, ekmeği buzlukta saklayıp parça parça kullanmak şeklinde pratik çözümler bulmuştur. Günümüzde evliliğe, kadına ve erkeğe biçilen rollerin

¹⁵ Rize’de 1970’li yıllarda gerçekleşen acı bir intihar olayı doğrudan olmasa da alata kolotisiyle ilgilidir: “Sevdası (sevdiği) var idi. İkimiz de alata kolotisi yedik, yattık. Kara örtüler gördüm, muradım olmayacak, dedi -kara örtü dediği meğer kefen-. Başka yere sözünü verdiler. Dügün-cüler gelirken... Kız vurdu kendini...” (KK-2).

değişmesi, eğitim, şehirleşme gibi sosyolojik olgular ise, alata kolotisini gençlerin gündemine daha çok folklorik bir zenginlik ve bir eğlence unsuru olarak getirmektedir.

3.2. Gelenek ile İslâm Arasında Alata Kolotisi

Alata kolotisi geleneği hakkında yapılan çalışmada bazı kaynak kişilerin bu uygulamayı dinî bir uygulama olarak anlattığı görülmüştür. Abdest ve namaz bahsi, bazı surelerin okunması (üç Kulhu bir Elham), dahası istihare namazı ve istihare duası da alata kolotisi geleneğine eklenmiştir. Böylece rüyaya yatma olgusuna İslâm dini çerçevesinde bir yanıt veren “istihare” ve çeşitli dualar, İslâm öncesi gelenekten gelen rüya uygulamaları ile birleştirilmektedir. Derlemede açıkça alata kolotisini istihare ile benzeştirip aksinin hurafe olacağını, büyük günah olacağını söyleyenler olmuştur (KK-5, KK-14). Nitekim rüya, ülkemizde çoğu kez dinî bir konu olarak algılanmaktadır. Rüyadan işaret almak için yapılacak uygulamalar hocalara sıklıkla sorulmakta, dinî misyonlu kişiler tarafından sosyal paylaşım sitelerinde birbirinden farklı dua formülleri ortaya atılmaktadır (Bu konuda bir örnek olarak bk. URL-5). Geleneğin de İslâm’ın unsurları ile bütünleşmesi beklenen bir durumdur.

İstihare, alınacak bir kararın hayırlı mı hayırsız mı olduğunun kişiye bildirilmesi için yapılan bir dua ve namaz ibadetidir. İslâm Ansiklopedisi’nde verilen bilgilere göre, “hayırlı olanı isteme” anlamına gelen istihâre, terim olarak “bir iş veya davranışta Allah katında hayırlı olanı kılınan nafile bir namaz ve dua ile talep etme” manasında kullanılır (URL-6). İslâm Ansiklopedisi istihare namazının meşruluğuna dair delillere önemli bir yer vermiştir. Birçok yerde istihare için “gerekli araştırmayı yaptıktan sonra” şeklinde düzenlenen şerh önemli bir dikkattir. Böylece bir işte bütün kararı bir rüyaya yüklemenin sakıncalı olduğuna işaret edilmiş olur. Boratav rüyaya yatma uygulamalarını istihare adıyla anmaktadır (2013: 116). İstihare, halkın evlilik, meslek, okul gibi konulardaki kararlar için bugün de yaygın olarak başvurduğu önemli bir ibadettir. Ancak istihare halk kültüründe farklı bir karakter de kazanmakta ve gelenekten gelen uygulamalar ile birleşmektedir. İlmi-hallerde tarif edilen istihare ile halk kültüründeki istihare uygulamaları arasındaki en önemli ayrılık, kararın gönle ilham edilmesi konusunun devre dışı bırakılmasındadır. Halk kültüründe istihare, gelecekte haber alma mekanizmalarına dâhil olmuş, İslâm öncesi gelenekten gelen uygulamalar dua ve namaz bahsini içine almıştır.

Okuryazarlığın kadınlar için söz konusu olmadığı ve camiye gitmenin bile yer yer baskılandığı bir zeminde istihare duasının alata kolotisine eklenmesi düşündürücüdür. Derlemede istihare duasının genellikle Türkçe bir dua olarak anıldığı da görülmüştür (KK-1, KK-6, K-7). Uygulamada duaya vurgu yapan kaynak kişilere göre şu dua okunmalıdır: “Allah’ım kimi alacağışem onu bana ayan göster.” Ekmeğin tuzlu olmasının gerekçesini ortaya koyan şu dua da önemlidir: “Allah’ım kimin evine gideceksem onun kapısından bana su içmeyi nasip et.” Eğer rüyaya yatacak kişinin aklında tuttuğu biri varsa, onunla bir evlilik düşünüyorsa duaya bir işaret sistemi de eklenmektedir: “O kişiyi alacağışem (o kişiyle evleneceksem) beyaz göster bana almayacak isem siyah göster.” Burada istiharedeki “hangisinin hayırlı olduğunu bilme” yolundaki temenni, yerini “ne olacağını öğrenme arzusu”na bırakmıştır: “O kadının uşağını seviyordum. Dedim, bunu alacağışem beyaz göster bana, almayacak isem siyah. Rüyamda elimde bir tabakla annesine yağ veriyordum. Baktım armut yaprakları, kara yapraklar düştü üstüne, anladım bu iş olmayacak.” (Kadın, 60).

İstiharede temenni edilen “hayırlı olanın bilgisi”dir. Ancak halk inanışındaki rüyaya yatma, “geleceği haber alma”ya yöneliktir. Genç kızlar kiminle evleneceğini “bilmek için” bu rüyayı görmek isterler. Karar almak böyle bir rüyanın niyeti değildir. İstihare, rüyaya yatma uygulamasına yatış seremonisinin bir parçası olarak eklenmekte, böylece gelenek İslâm dinini unsurları ile bütünleşmektedir. Burada atlanmaması gereken husus, geleneklerin istihareye yaklaştırılması gibi istihare olgusunun da geleneklere yaklaştırılmasıdır. İnsanlar istihareden de geleneksel rüyaya yatma uygulamalarına benzer kesinlikte bir sonuç elde etmeyi ummaktadır. İstiharenin ve istihare ile birleşen rüyaya yatma geleneklerinin hayırlı olana karar vermekten geleceği bilme merakına evrilmesinde kaderin değişmezliğine yönelik kanaat etkilidir. Gelecek ne olsa olacaktır, değişmeyecektir. Bir genç sevdiği kişiyi rüyasında görmemiş ise o gencin sevdiğiyle evlenemeyeceği anlaşılır.

3.3. Bir Sosyalleşme Edimi Olarak Alata Kolotisi

Alata kolotisi bir mahallenin gençlerini bir hedef etrafına toplamakla önemli bir toplumsallaşma unsurudur. Bu geleneğin özellikle yayla mekânı içinde ortaya çıkması, komşuluk ilişkilerinin daha sıkı olması ve daha çok boş zaman elde edilmesi ile ilişkilidir. Hayvancılığın en önemli geçim aracı olduğu yaylalarda çobanlık olgusu ve yaylalarda evlerin birbirine çok yakın olması gençlerin kaynaşması için önemli fırsatlar oluşturur. Alata kolotisi

gençlerin duygu paydaşlığında önemli bir anıya dönüşmekte, kuşaklar arası bir iş birliği de devreye girmektedir.

Alata kolotisini oluşturan malzemelerin toplanması, köy veya yayla halkının grubun bir parçası olmasına hizmet eder. Burada verme eylemi karşılıklı değildir, bir çember halinde gerçekleştirilir. Çemberin yedi ile sınırlanması toplum katkısına bir sınır biçer ve bir duygu bağı oluşturur. Malzemeler bir ihtiyaca binaen toplanmamaktadır. Alata kolotisine malzeme temin etmek için en az yedi, her malzeme başka başka kapılardan alınacak olursa toplamda yirmi bir kapı gezilmesi, geleneğin toplum katkısını ve duygu bağı zorunlu hale getirmesi ile ilgilidir. Küçük miktarlar olarak verilen malzemenin tamamı kullanılır; ne un ve tuzdan, ne de çalınan çalılardan geriye bir şey bırakılır. Malzemelerin toplamı olan ekmeğe, bekârlar arasında pay edilir. Malzemenin biriktirilmesi veya artan malzemenin evde başka bir şey için kullanılması da söz konusu değildir. Malzemenin toplumsal birleştirici rolü konusunda “Her verme, toplumsal bir bağlılık edimi olur.” (Hyde, 2008: 44) diyen Hyde’in armağan teorisini anmak yerinde olacaktır: “Armağan ancak armağan muamelesi gördüğü müddetçe değer artışını bünyesinde barındırır. Halinden memnun fani onu hesaplamaya yahut el arabasına alıp daha fazlasını edinmeye niyetlendiği anda altın tekrardan kamışa dönüşür. Büyüme, histe yatmaktadır ve ölçüye dökülemez.” (Hyde, 2008: 66).

3.4. Alata Kolotisi ve Kadın

Alata kolotisi anlatımlarında cinsiyet her zaman belirtilmese de uygulamanın daha çok kadınlar tarafından yapıldığı görülmektedir. Derlemede erkek katılımcıların bilgisinden fazla istifade edilememiştir. Alata kolotisine dair bilgi veren kimi kadınların eşleri bile, bu gelenek hakkında bir bilgi ve tecrübe sahibi olmadığını söylemiştir. Halk kültürünün bu önemli ögesinin erkeklerin bilgisine kapalı kalmış olmasının, geleneğin kadın merkezli bir uygulama olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Zira alata kolotisinde hamur yoğurma ve ekmeğe yapma söz konusudur. Bazı anlatımlarda hamura su döken kişinin erkek olduğu bilgisi de verilmiştir (KK-3). Alata kolotisi ekmeğini “yeme” bahsi içine erkeklerin dâhil olduğu, ekmeğten pay aldığı kuşkusuzdur. İkizdere’den Fatma Tavukçu şunu söylemiştir: “Eskiden o kadar ayıp yok idi –şimdi var-. Uşaklar da kızlara yalvarırdı bize de ekmeğten verin diye.” (KK-4).

Kadının yönlendirici rolü, geleneğin çok açık bir yönüdür. Alma ve çalma durumları için kadın eyleminin öne çıkması, geleneğin arkaik izler taşıdığını göstermektedir. Yaylalar hem toplu yerleşim olması hem de kadın nü-

fusunun etkin olması sebebiyle alata kolotisi için görece rahat bir zemin sunmaktadır. Kapı kapı dolaşmanın kadınlar için ayıp görülmesi bu geleneğin yakın zamana kadar devamını engellemiştir. Burada yaylalarda etkin nüfusun kadın olmasının etkisi büyüktür. Malzeme için başvurulmuş kapılar, kadınlar tarafından açılmaktadır. Ana siftesi unsuru da geleneğin kadın merkezliliğinin bir başka yönüdür. Alata kolotisi uygulamasının en gerekli iki öznesi, bir annenin ilk evladı ile bir annenin son evladıdır. Bu evlatların babanın kaçınıcı evladı olduğu anılmamaktadır.

Sonuç

Yapılan çalışmada, alata kolotisinin hem içerdiği unsurlar hem de sosyal hayatın bir bileşeni olması itibarıyla halk kültürünün önemli bir ögesi olduğu görülmüştür. Bir rüyaya yatma geleneği olan alata kolotisinde yazılı olmayan bir dizi kural, eski inanışların ve yaşayışın izlerini taşımaktadır. Alata kolotisi ile ilgili birincil kaynaklardan alınan bilgiler, konunun inanç sahasında tanımlandığını ve İslâm'ın unsurlarıyla bir birleşim geçirdiğini ortaya koymaktadır. İstihare ile geleneksel rüya uygulamaları arasındaki temel fark olan geleceğin görülmesi beklentisi, yazgının değişmezliğine olan inancın bir yansımasıdır. Genç kızların evlenecekleri kişiyi ifade eden ve kadere rıza duygusu ile yüklü olan kismet kelimesi bu açıdan anlamlıdır. Çalışmada rüyaya yatma olgusunun ve evlenilecek kişiye olan merakın ele alınışı özellikle Rize kültürü dikkate alınarak yapılmıştır. Alata kolotisinin uygulanışında da Karadeniz'in farklı bölgelerinde farklı uygulamalar olduğu görülmektedir. Bu çalışma gelenekler arasındaki temel farkların sorgulanması için de bir malzeme sunmaktadır. Alata kolotisi, ağırlıklı olarak yaylada uygulanan bir gelenektir. Yaylalar, kadının aktif unsur olduğu ve nüfus olarak da önde olduğu mekânlardır. Son yaylacılar bu gelenek ile ilgili hatıraların son anlatıcıları olmuştur. Günümüzde geleneksel dokusunu koruyabilen yaylalarla birlikte, yayla kültürünün unsurları da hayattan çekilmektedir. Gençler arasında alata kolotisi bugün az bilinen, bilip uygulayanların da eskisi kadar bir inanç konusu olarak algılamadığı bir gelenek ve sosyal bir paylaşım unsurudur.

Kaynakça

- Akkoyunlu, Ziyat (2008). "Divan-ı Lugâti't-Türk'te 'Tuzgu'". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9: 47-51.
- Aksoylu, Kâmil (2012). *Lazuri Notkvamepe: Lazca Deyimler ve Atasözleri*. Ankara: Genesis Kitap.

- Asan, Ömer (2000). *Pontus Kültürü*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Azmun, Yusuf (2019). *Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması, Yeni Soylamalar ve Boylar (Hikâyeler) ile Türkmen Sahra Nüshası*. İstanbul: Kutlu Yayınevi.
- Azmun, Yusuf (2021). "Cüveynî'nin Târîh-i Cihân-Güşâ Adlı Yazmasına Eklenen Sözlük". *Journal of Old Turkic Studies*, 5(2): 253-295.
- Başgöz, İlhan (1986). *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Beydili, Celal (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap Yayın.
- Boratav, P. Naili (2013). *100 Soruda Türk Folkloru*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Coşkun, Osman (2005). *Her Yönüyle İkizdere*. Kocaeli: Özel Gebze Eğitim Matbaa Gazete Turizm Ltd. Şti.
- Çoruhlu, Yaşar (2020). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Demir, Ömer (2016). *Anzer: Bulutlara Komşu Şifalı Bal Diyarı*. Ankara: Rize Belediyesi Kültür Yayınları.
- Eliade, Mircea (2006). *Şamanizm*. Çev. İsmet Birkan. Ankara: İmge Kitabevi.
- Emiroğlu, Kudret (1989). *Trabzon-Maçka Etimoloji Sözlüğü*. Ankara: Sanat Kitabevi.
- Ercilasun, A. Bican ve Akkoyunlu, Ziyat (2014). *Kâşgarlı Mahmut Divân-ı Lugâtî't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, Tuncer (2008). *Altan Topçi*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Günay Türkeş, Umay (2008). *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hyde, Lewis (2008). *Armağan: Sanatsal Yaratıcılık Dünyayı Nasıl Değiştirir?* Çev. Emine Ayhan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kalafat, Yaşar (1990). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının Etkisi*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kara, İsmail (2001). *Güneyce Rize Sözlüğü: Bir Doğu Karadeniz Köyünün Hafızası ve Nâtıkası*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kırımlı, Yüksel (2006). "İnanç, Nazar ve Nazara Karşı Tuz". *Tuz Kitabı*. Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Mesut Şen. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Nuritdinov, H. ve Ferhat, A. (1991). *Mikail Baştu İbn Şams Tebir Şan Kızı Destanı*. Çev. Avidan Aydın. İstanbul: Kültür Bakanlığı.

- Ögel, Bahaeddin (2003). *Türk Mitolojisi 1-2*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ölmez, Zuhâl (2020). *Ebulgazi Bahadır Han Şecere-i Terâkime*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztürk, Özhan (2016). *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük 1*. İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Rank, Otto (2016). *Kahramanın Doğuş Miti*. Çev. Gökçe Yavaş. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Roux, Jean-Poul (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Tursun, Vahit (2019). *Romeika-Türkçe Sözlük: Trabzon Rumcası*. İstanbul: Heyamola Yayınları.
- URL-1: “Fal”. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 10.07.2021).
- URL-2: “Evleneceğim Kişinin Yüzünü Rüyamda Gördüm, Nasıl Yapıyorum?”. www.youtube.com/watch?v=MdBjX4kQD74 (Erişim: 07.06.2021).
- URL-3: “Evleneceğin Kişiyi Rüyanda Gör!!! 7 Nimet Ritüeli!!! Tuzlu Kavut Nasıl Yapılır?”. <https://www.youtube.com/watch?v=vmQpOh3Et4s> (Erişim: 07.06.2021).
- URL-4: “Karadeniz’de Alata Kolos/Alata Kolothi Geleneği” www.facebook.com/thalassakaradeniz/posts/1174962279319669 (Erişim: 07.06.2021).
- URL-5: “Kiminle Evleneceğini Rüyanda Öğren! Mücahid Han” www.youtube.com/watch?v=9dmxcKXVKis (Erişim: 07.06.2021).
- URL-6: “İstihâre”. <https://islamansiklopedisi.org.tr/istihare> (Erişim: 17.07.2021).
- URL-7: “Pileki”. <https://www.trtavaz.com.tr/fotogaleri/pileki-ekmegi-kusaktan-kusaga-aktariliyor/5910217401a30a23dc718f2f> (Erişim: 17.07.2021).
- Yıldırım, Dursun (2021). “Şecere-i Terâkime’de Salur Enkiş/Enkeş/Engiş Han”. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 4(6): 1-8.
- Zweig, Stefan (1991). *Sigmund Freud: Cinselliğin Yeryüzü*. Çev. Ali Avni Öneş. İstanbul: Broy Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

- KK-1: Aynur Tavukçu, 1966, lise mezunu, Rize. (Görüşme: 10.07.2019).
- KK-2: Emine Çelik, 1960, ilkokul mezunu, İstanbul. (Görüşme: 26.06.2019).

- KK-3: Emine Yılmaz, 1971, ilkokul mezunu, Rize. (Görüşme: 11.07.2019).
KK-4: Fatma Tavukçu, 1955, ilkokuldan terk, Rize. (Görüşme: 11.06.2019).
KK-5: Gülizar Aksu, 1964, okuması yok, Rize. (Görüşme: 11.07.2019).
KK-6: Hadice Karagöz, 1952, okuması yok, Rize. (Görüşme: 12.06.2019).
KK-7: Meryem Bekiroğlu. 1941, okuması yok, Rize. (Görüşme: 11.07.2019).
KK-8: Naim Azak, 1960, okuması yok, Rize. (Görüşme: 02.06.2019).
KK-9: Orhan K. Tavukçu, 1970, doktora mezunu, Rize. (Görüşme: 16.07.2019)
KK-10: Sare Kara, 1966, okuması yok, Rize. (Görüşme: 11.07.2019).
KK-11: Seviye Aloğlu, 1945, okuması yok, Rize. (Görüşme: 27.06.2019).
KK-12: Şaziye Albayrak, 1961, lise mezunu, İstanbul. (Görüşme: 02.06.2019).
KK-13: Yıldız Biber, 1959, ilkokul mezunu, İstanbul (Görüşme: 31.12.2019).
KK-14: Zarife Bekiroğlu, 1942, okuması yok, Rize. (Görüşme: 11.07.2019).

Ekler

Fotoğraf 1: Kuzine arkası. (Fotoğraf: Didem Ayça Karagöz)

Fotoğraf 2: Kırk bir ana siftesinden toplanan para ile yapılan ve uğur getireceğine inanılan altın anahtar.

Fotoğraf 3: Pilekide ekmek pişirmek. Fotoğraf: TRT Avaz (URL-7).

Fotoğraf 4: Sacıyla birlikte satışa sunulan bir pileki.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Teşekkür: Bu çalışmayı teşvik eden ve destekleyen değerli hocam Prof. Dr. Muharrem Kaya'ya; yayla yayla dolaşarak aldığı kayıtlarla çalışmaya önemli katkı sunan iletişimci, doğasever Didem Ayça Karagöz'e ve bütün kaynak kişilerime çok teşekkür eder, çalışmayı Kaf(kame) dağının bilgisi Endam Biber'e ithaf ederim.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışmanın verileri 2020 yılından önce toplandığı için geçmişe dönük etik kurul belgesi alınmamıştır, ancak araştırma etiğine uyulmuştur.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Acknowledgment: *I would like to thank to my dear teacher Prof. Dr. Muharrem Kaya, who encouraged and supported this work; thank to Didem Ayça Karagöz, a communicator and nature lover, who made a significant contribution to the work and thank to all the resource people. I dedicate this work to Endam Biber, the sage of Mount Kaf (kame).*

Ethics Committee Approval: *Since the data of this study were collected before 2020, ethics committee approval retroactively was not obtained; however, research ethics were followed.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*